

CZU:811.135.1'374:025.4

ORCID: 0000-0002-1055-0634

Cristina CATEREVBiblioteca Națională a Republicii Moldova
(Chișinău)**DIN ISTORIA TERMINOLOGIEI
BIBLIOTECONOMICE**

From the history of the librarianship terminology

Abstract: In this article we must present the evolution of terminology in the field of Romanian librarianship, to describe the stages in which it can be implemented, to address some historical and theoretical premises of the emergence of library language.

At the same time, it does not propose an effect and an analysis of the librarianship of the terms in various publications, for all the perspectives of the history of evolution. Over the last decades, library terminology has been and is the subject of debates in various circles of specialties.

Keywords: library history, library term, term evolution, term statistics, lexical loan.

Rezumat: În articolul de față încercăm să prezentăm evoluția terminologiei din domeniul biblioteconomic românesc, să descriem etapele de dezvoltare a acesteia, să abordăm unele premise istorice și teoretice ale apariției limbajului biblioteconomic.

Totodată, ne propunem a efectua și o analiză a termenilor bibliotecomici în diverse publicații, tot din perspectiva evoluției istorice. Pe parcursul ultimelor decenii, terminologia biblioteconomică a constituit și constituie subiect de dezbateri în diverse cercuri de specialiști.

Cuvinte-cheie: istoria bibliotecilor, termen biblioteconomic, evoluția termenilor, statistica termenilor, împrumut lexical.

În zilele noastre, există mai multe lucrări în domeniul biblioteconomic, în care se abordează varii aspecte, inclusiv cel al evoluției termenilor bibliotecomici. Cu toate acestea, cercetările referitoare la evoluția terminologiei în domeniul biblioteconomiei de-a lungul timpului, precum și descrierea lor lexicografică în limba română, sunt insuficiente, fapt ce determină actualitatea subiectului în cauză. Terminologia din domeniul biblioteconomic în evoluția sa nu are un areal original al termenilor sau conceptelor, specialiștii inspirându-se, în toate perioadele de dezvoltare, din alte spații de informare, cum ar fi studii de traducere, traducerea noțiunilor din standarde sau din dicționarele unor limbi străine.

Vocabularul domeniului biblioteconomic este incomplet, începând cu cele mai vechi timpuri, ceea ce limitează cercetarea acestuia. Terminologia biblioteconomică trebuie să fie cercetată începând cu geneza biblioteconomiei.

Baza cercetării noastre o constituie evoluția istorică a lexicului biblioteconomic românesc, exemplele fiind selectate din cele mai relevante surse de informare, dicționare etc., care au pus fundamentul terminologiei respective românești. A scrie despre evoluția termenilor biblioteconomi și a nu descrie istoria apariției tăblițelor, scrisului și a hârtiei, a cărții, ar fi ceva abstract și obscur. Din aceste considerente, încercăm să prezentăm în continuare, pe scurt, fiecare etapă, prin care demonstrăm că „la început a fost biblioteca...” (Popa, 2017, p. 4).

Primele biblioteci au fost doar parțial biblioteci, fiind compuse, în mare parte, din înregistrări nepublicate, care erau, de obicei, privite ca arhive, nu ca biblioteci. Descoperirile arheologice din vechile state-oraș ale Sumerului au dezvăluit săli de templu pline cu tablete de lut în scenă cuneiformă. Aceste arhive erau alcătuite, aproape complet, din evidența tranzacțiilor comerciale sau a stocurilor, cu doar câteva documente care ating subiecte teologice, înregistrări istorice sau legende.

Primii bibliotecari ai Antichității, de la Biblioteca din Alexandria, au fost cei care au pus, de fapt, bazele filologiei. Datorită acestor bibliotecari avem acces la o parte dintre operele literare și filosofice ale Greciei Antice. Tot ei au inventat și au aplicat primele tehnici ale filologiei. În Grecia Antică, literatura a precedat scrisul. Poemele homerice au fost transmise pe cale orală multe secole. Când alfabetul fenician a fost preluat și adaptat de greci la jumătatea secolului VIII î. Hr., tradiția orală era puternică și a durat mult până când Pisistrate a cerut la Atena (secolul VI î. Hr.) scrierea celor două epopei.

Cărțile erau foarte rare până în secolul V î. Hr. când sunt câteva indicii că ar fi existat inclusiv comerțul cu carte și că s-au constituit primele biblioteci private. Nu există însă dovezi ale existenței unei biblioteci publice. Se presupune că manuscrisele importante erau depozitate în arhivele statului. Însă, din secolul IV î. Hr., există dovezi că s-au înființat instituții academice, care aveau biblioteci proprii (spre exemplu, Liceul lui Aristotel). Aceste biblioteci academice se pare că au fost modelul după care regele Egiptului Ptolemeu Filadelful, pe la 280 î. Hr., a întemeiat Biblioteca de la Alexandria.

Muzeul din Alexandria era considerat în acele vremuri, formal un „centru al muzelor”. Practic, era un centru al unei comunități literare și științifice în acea perioadă. Biblioteca din Alexandria era cea mai mare. Ea conținea peste 500000 de exemplare, fiind remarcabilă și prin bibliotecarii celebri: Demetrius, Zenodotus, Eratostenes, Apollonius, Aristofan, Aristarh și Callimachus (310/305-240 î. Hr.), care erau considerați *custozi ai învățării* (Guinagh, 1963, p. 23).

Acești savanți au o contribuție semnificativă la culegerea și catalogarea varietății mari de suluri din colecția bibliotecii. Callimachus a fost cel care a creat ceea ce este considerat a fi primul *catalog de subiecte* al exploatațiilor bibliotecii, numit *pinaks*. Termenul provine din greacă *πίνακες* plural *πίναξ*,

tradus din engleză *tables*; *pinaks* apare în studiul modern despre cultura Greciei Antice și înseamnă o „tablă”, tabletă votivă din lemn pictat sau un relief din teracotă, marmură sau bronz ce a servit ca obiect votant. Colecția conținea 120 de suluri dispuse în zece clase de subiecte, fiecare clasă fiind apoi împărțită, enumerând autorii în ordine alfabetică după titluri (Rubin, 2010, p. 38).

După cum am menționat mai sus, învățații de la Biblioteca din Alexandria sunt cei care au fundamentat filologia. Ei aveau rolul de a stabili ce era corect și ce era fals în exemplarele diferite ale aceluiași text, căci aveau acces la aceeași scriere a unui autor copiată de mai mulți scribi. Au cercetat moștenirea secolelor anterioare prin trei mijloace: critica, gramatica și hermeneutica. Dificultățile pe care le întâmpinau țineau de specificul manuscriselor în Antichitate: punctuație aproape inexistentă, rudimentară, lipsa despărțirea în cuvinte; multe dintre cuvinte erau prescurtate (mai ales pentru a intra cât mai mult text); sistemul de accentuare nu exista; alternarea interlocutorilor în textele dramatice era indicată rar; numele personajelor erau adesea omise; versurile lirice erau scrise în proză. (Se spune că Aristofan din Bizanț ar fi inventat *colometria*, unitățile metrice ale poeziei; i se atribuie și îmbunătățirea punctuației și inventarea sistemului de accentuare).

Bibliotecarii de la Alexandria aveau rolul de reconstituire a „originalului”, a unei variante cât mai apropiate posibil de ceea ce autorul intenționase să scrie, care se făcea în mai multe etape. Etapele reconstituirii textelor în deplinătatea lui formală, semantică și literară erau: prozodia, accentele corecte, pronunția frazei, punctuația; exegeza gramaticală simplă (aspectele morfologice); exegeza gramaticală stilistică (retorica); explicarea cuvintelor (glose, lexicografia); explicarea elementelor de relație, explicarea obiectivă a ceea ce se indică adesea prin „antichități”; explicarea etimologică a cuvintelor (sensul original, evoluția); cercetarea formelor analogice în morfologie; exegeza estetică a operei literare, inclusiv critica autenticității unei opere literare, iar la poezie – metrica etc. Această bibliotecă a fost distrusă, fiind una dintre cele mai mari pierderi ale umanității (Costa, 2011).

Materialele pe care se scria în trecut au constituit multă vreme o problemă. Papyrusurile erau puțin rezistente, nu puteau fi scrise pe ambele fețe, erau greu de citit din cauza formei de sul și se uzau relativ repede, mai ales dacă erau folosite des.

Pergamentul, mai rezistent, putând fi mai ușor de șters și rescris, putând fi prins sub formă de codice, deci fiind mai ușor de manevrat și de citit, a constituit un mijloc important de păstrare a operelor scrise. Oricum, operele scrise rămăneau accesibile puținilor oameni, neputând fi multiplicat decât în câteva exemplare.

De-abia odată cu descoperirea fabricării hârtiei s-au creat condițiile unui acces mai larg la operele scrise, dar chiar și așa până la sfârșitul Evului Mediu, când au apărut primele universități, puținii erau cei care citeau, printre ei se numărau: preoții, călugării, o parte dintre nobili, câțiva literați și oameni de știință, scribii etc., numărul lor fiind redus și de faptul că, pentru a citi, oamenii din acele vremuri trebuiau să cunoască limbile în care se scria, greaca și latină.

Odată cu apariția universităților și a necesității lecturii în Europa în secolul XI d. Hr., producția de carte a cunoscut o expansiune deosebită, lectura devenind o activitate din ce în ce mai obișnuită în societate.

Printre formele de păstrare a documentelor în bibliotecile din trecut se enumeră:

Papirusul care era făcut din fâșii subțiri tăiate din măduva unei trestii care se creștea în Delta Nilului. A fost folosit curent până în secolul VII d. Hr., fiind înlocuit cu totul abia în secolul XI, când a început fabricarea hârtiei din bumbac. Putea fi scris doar pe o parte, textul fiind dispus în coloane. Se ținea sul, având la un capăt, alteori la ambele capete, niște bastoane de lemn sau os pentru a fixa sulul și pentru a putea fi mai bine mânuit. Trebuia protejat cu o teacă pentru că nu era foarte rezistent sau erau confecționate carcase din piele unde se păstrau exemplarele.

Pergamentul a fost inventat la Pergam (secolul II î. Hr.) unde exista o altă bibliotecă faimoasă a Antichității. Biblioteca din Pergam, în traducere „*citadela*”, situată pe Acropole, fiind a doua bibliotecă din Grecia Antică. Este cunoscută mai ales datorită faptului că, odată cu sistarea exportului de papirus de către Dinastia Ptolemeilor, din cauza rezervei limitate și a luptei economice, slujitorii Bibliotecii din Pergamon au inventat o materie nouă pentru codice, numită *pergaminus* sau *pergamena*, după numele orașului. Aceasta era realizată din piele fină de vițel, fiind un predecesor al calcului. Se mai spunea că biblioteca număra 200000 volume, datorite mai târziu Cleopatrei de către Marcus Antonius, ca un dar de nuntă.

Pergamentul era fabricat din piei de animale (oi, capre, viței, antilopă etc.). Putea fi scris pe ambele părți. Era mai rezistent, așa că din secolele II-III d. H. a început să fie preferat papirusului. Inițial, a fost folosit sub formă de sul, apoi de „*codice*” grup de fascicule prinse pe margine laolaltă. Era mai ușor de mânuit sub formă de codice și putea cuprinde un material mai întins.

Palimpsestele (sensul original al cuvântului era „a zgâria”) erau papirusurile sau pergamentele refolosite, care avuseseră inițial un text pe ele și datorită ștergerii avansate a cernelei, erau utilizate pentru scrierea altor texte. Refolosirea se făcea fie după spălarea, fie după raderea textului anterior.

Hârtia a început să fie folosită din secolele X-XI d. Hr., la început din bumbac, iar apoi, din secolul XII, din zdrențe de pânză. De prin secolul XIV s-a folosit doar cea fabricată din zdrențe de pânză. De-abia din secolul XIX s-a făcut hârtie din celuloză (lemn, stuf). Hârtia fusese inventată de chinezi prin secolul II î. Hr., dar a fost cunoscută de-abia în secolul VIII d. Hr. de restul lumii. În 751 d. Hr. la Samarcand chinezii prizonieri de război, în urma bătăliei de la Talas (între califatul arab Abbasid și dinastia Tang din China), au divulgat secretul de fabricare a hârtiei arabilor pentru a-și plăti răscumpărarea. Europeanii au preluat ulterior tehnica de fabricare a hârtiei de la arabi. Cele mai vechi codice de hârtie datează din secolul IX pentru textele grecești și din secolul XIII pentru cele latinești.

Dacă am crea o scară a evoluției apariției bibliotecilor, a profesiei de bibliotecar, respectiv, a termenilor utilizați, am prezenta-o în felul următor: preistoria – înainte

de Hristos; perioada antică; perioada renașterii (1300-1600); perioada iluministă (1715-1789); perioada modernă; perioada contemporană. Perioada sumerienilor (2800-2400 î. Hr.) este considerată cea mai veche în care se atestă profesia de bibliotecar, inițial era definită *stăpâni ai cărților* sau *păstrători ai tăblițelor*. Ei au fost primii care au instruit funcționarii pentru a ține evidența conturilor din comerț. Sumerienii erau cărturarii sau preoții care au fost instruiți să se ocupe de cantitatea și complexitatea vastă a acestor înregistrări. Știm despre cel puțin un *deținător al cărților* care a fost angajat să supravegheze miile de tablete pe materiale sumeriene și babiloniene, inclusiv texte literare, istorie, prevestiri astronomice, calcule, tabele matematice, tabele gramaticale și lingvistice, dicționare, înregistrări comerciale și legi. Toate aceste tablete au fost catalogate și aranjate în ordine logică după subiect sau tip, fiecare având o etichetă de identificare.

Trecând peste secole, vorbim în cele ce urmează despre terminologia biblioteconomică din secolul XV și XVI. Ceea ce am putea afirma cu certitudine e că aceasta are, în mare parte, un caracter religios, întrucât sunt termeni preluați din colecțiile călugărilor și fețelor bisericesti: *isagogie*, *iradea*, *irmologhion*, *ispisoc*, *istoriat*, *isoglosă*, *ison*, *iuft*, *izvod*, *interfoliaj*, *interim*, *incidit*, *incipit* etc. Unii dintre termeni erau preluați din alte domenii de activitate, precum activitatea editorială, legatorie, arhivistică, întrucât activitățile specifice ale călugărilor erau de a curăța colecțiile pe care le păstrau în biserici, mănăstiri, chilii: *a arhiva*, *a păstra*, *a curăța*, *a copia*, *a închide*, *a ascunde*, *a ornamenta*.

Termenii din domeniul biblioteconomic care apar în textele românești în a doua parte a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea nu au atras atenția cercetătorilor. Dovada era lipsa publicațiilor care tratau terminologia biblioteconomică românească. Primele publicații în domeniu au apărut la începutul secolului XIX, cea mai veche lucrare publicată fiind *Biblioteca satului* (în 1936), în care era descrisă activitatea bibliotecilor din sate.

În selectarea termenilor biblioteconomiци ne-am bazat pe o lista de termeni, sintagme alcătuită personal, peste care am suprapus glosarul edițiilor de termeni biblioteconomiци românești din diverse perioade.

Articolul de față are drept scop și prezentarea statistică a termenilor din domeniul biblioteconomic românesc, de la origini până în prezent, de la cei mai vechi termeni până la apariția celor mai recentii. Cercetarea urmărește determinarea numărului de termeni biblioteconomiци în dicționare și publicații de specialitate. Astfel, cele 7 dicționare și publicații românești analizate, care includ termenii despre istoria cărții, au fost grupate în 3 perioade de editare: (1918-1990, 1991-2000, 2001-2010, 2011-2019), considerate cele mai reprezentative pentru transformările prin care a trecut societatea biblioteconomică românească și sistemul biblioteconomic. Prezentăm în continuare dicționarele românești de terminologie biblioteconomică, indicând numărul de termeni incluși:

Autor, titlul dicționarului	Anul editării	Numărul de termeni
<i>Vocabular de bibliologie</i>	1966	1674
Olteanu, Virgil. <i>Din istoria și arta cărții: Lexicon.</i>	1992	3000
Regneală, Mircea. <i>Dicționar de biblioteconomie și știința informării: Român-englez.</i>	1999	5500
Regneală, Mircea. <i>Dicționar explicativ de biblioteconomie și știința informării.</i> Ed. a 2-a. Vol. 1. A-L.	2001	2395
Regneală, Mircea. <i>Dicționar explicativ de biblioteconomie și știința informării.</i> Ed. a 2-a. Vol. 2. M-Z.	2001	2395
<i>Dicționar de biblioteconomie și științe ale informării:</i> Ediție enciclopedică.	2014	1978
<i>Biblioteconomia modernă: glosar (L. Kulikovski)</i>	2018	540

Analizând termenii biblioteconomiци în diferite surse, am constatat că aceștia au origine diversă: latină, greacă, neogreacă, germană, franceză, italiană, spaniolă, engleză, rusă. Astfel, în limbajul biblioteconomic românesc vechi existau diferiți **termeni și sintagme latinești**, precum: *indecimo*, *in aedibus*; *incizare*; *incunabul*; *infix*; *in extenso*. Alte formule, care desemnează reproducerea unui text în întregime: *in folio*; *in memoriam*; *in octavo*; *in plano*; *in quatro*; *in trigesimo*; *secundo*; *incidit*; *permissu* - formulă care figurează pe foaia de titlu a cărților vechi și rare, certificând aprobarea dată de o autoritate laică sau bisericească pentru imprimarea lucrării respective; *es-dono* – *ex-libris* care identifică o carte provenită din donație etc. **Termeni care au origini în limba greacă:** *bibliotheke* – a capsă, *filada* – echivalent cu termenul ce provine din limba latină – *codex*, care semnifică reunirea de tăblițe cerate, foi de papirus sau de pergament, reprezentând cea mai veche formă de carte (Olteanu, 1992, p. 87). **Termeni care au origini în limba neogreacă:** *hartofilax* – bibliotecar sau arhivar al unei mănăstiri, în Evul Mediu (Olteanu, 1992, p. 181). **Termeni care au origini în limba germană:** *getrukt bei* – formulă care însoțește numele tipografului pe foaia de titlu a vechilor tipărituri; *in verlag bei*; *in der buchahandlung* – de vânzare la; *in komission* – de vânzare etc. (Olteanu, 1992, p. 169, 203). **Termeni care au origini în limba franceză:** *accès* (acces); *biblioteconomie* (biblioteconomie); *catalogue* (catalog); *classement* (clasament); *périodique* (periodic) etc. **Termeni italienesti:** *con licenza*, *con permiso*, *con privilegio* etc. **Termeni spanioli:** *con licencia*; *en la imprimenta del* – formulă care însoțește numele tipografului pe foaia de titlu a cărților vechi. **Termeni englezești:** *bookseller* (librar); *bookstore* (librărie); *bookshop* (magazin de cărți); *copyright* (drept de autor); *library* (bibliotecă); *printed* – *printat*; *software* – *soft* etc. Remarcăm că în etapa actuală de dezvoltare a vocabularului terminologic, inclusiv cel biblioteconomic, se observă o pondere excesivă a englezismelor, precum: *advocacy*, *blog*, *blogger*, *blogging*, *blogosferă*, *brainstorming*, *design*,

ebook reader, flipchart, gmail, google, hardware, hyperlink, lego, link- login, webex, webliografie, webologie (webology), wikipedia, wictionary, zip (arhivă) etc., etc. **Termeni care au origini în limba rusă, mai bine-zis, calcuri din rusă:** *библиотечная операция* (технологическая) (operație bibliotecară (tehnologică); *глубина фонда* (хронологическая) (profundimea fondului (cronologică); *группа библиотеки* (организационная) grup al bibliotecii (organizațional); *алфавитные разделители* (на полке) (separatoare alfabetice (la raft) etc.

În concluzie, menționăm că terminologia biblioteconomică, ca disciplină, cuprinde un sistem organizat tematic de unități lexicale. Toate schimbările care au survenit pe parcursul anilor în acest domeniu se datorează, întâi și întâi, progresului tehnico-științific din cadrul societății.

Referințe bibliografice:

1. CARMEN, Vlad. *Limba română contemporană. Lexicologie: curs*. Cluj: Universitatea Babeș-Bolyai, 1974.
2. COSTA, Ioana. *Papirus, pergament, hârtie: Începuturile cărții*. [online] București: Humanitas, 2011. – 180 p. Disponibil: <https://stroke.ro/?p=2434>. [citât 27.04.2020].
3. GEORGESCU-TISTU, Nicolae. *Vocabular de bibliologie*. 1966.
4. GUINAGH, Kevin. *The President, the Professor and the College Library. The Kubraruab's Role in Society*. – The Challenge: Sixth Annual Mary C. Richardson Lecture, May 3, 1963. New York, 1963.
5. OLTEANU, Virgil. *Din istoria și arta cărții: Lexicon*. București: Editura Enciclopedică, 1992.
6. *Pergam*. [online] Disponibil: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Pergam>. [citât 29.04.2020].
7. POPA, Virginia. *La început a fost biblioteca...* [online] 4 p. Disponibil: <http://www.bcu-iasi.ro/docs/biblos/biblos16/8-meridian.pdf> [citât 16.03.2020].
8. *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*. București, 1968, nr. 1, vol. 1.